

ԳՐԱԽՈՍԱԿԱՆ ՀՈՒՍԵՅՆ ԲԱՂՋԸԻ «ԺԱՄԱՆԱԿԻ ՈԳԻՆ. ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԹՈՒՐքԻԱՆ» ԳՐՔԻ

Անկարայի Մերձավոր Արևելքի տեխնիկական համալսարանի միջազգային հարաբերությունների ֆակուլտետի պրոֆեսոր Հուսեյն Բաղջըի 2008 թ. հրատարակած «Ժամանակի ոգին. համաշխարհային քաղաքականությունը եւ Թուրքիան»¹ գիրքը յուրօրինակ խոսք է պատմագիտության ու քաղաքագիտության մեջ: Սույն գրքում ներկայացված են 1998-2007 թթ. ընթացքում Թուրքիայի հեղինակավոր անգլիալեզու օրաթերթերում հեղինակի կողմից տպագրված հոդվածները: Գրքում ներկայացված են 1990-ական թթ. երկրորդ կեսի եւ 21-րդ դարի առաջին տասնամյակի Թուրքիայի իրադարձություններով հարուստ պատմության կարևորագույն դրվագները, կան նաև մի քանի հետահայաց հոդվածներ նվիրված հանրապետական Թուրքիայի պատմության այնպիսի դիտարժան դրվագներին, որոնց նորովի վերագնահատումը, հեղինակի կարծիքով, մեծապես օգնելու են վերջին 15 տարիների պատմությունը ճշգրտությամբ ընկալելու համար: Աշխատությունում ներկայացված ժամանակահատվածը կարելի է բաժանել երկու պայմանական հատվածների՝ 1997 թ. մինչեւ 2002 թ. և 2002 թ. մինչեւ 2007 թ.:

Հ. Բաղջըի նախածեռնության ժամանակագրական մեկնարկին նախորդել էր բուռն ու համակարգային իրադարձություններով հարուստ 1997 թ., երբ փետրվարի 28-ին Թուրքիայի ԶՈՒ-ը հերթական՝ չորրորդ անգամ միջամտեց քաղաքական գործընթացներին, ինչի հետևանքով իշխանությունից հեռացվեց, ապա նաև նրանց միջամտությամբ քաղաքական գործունեության իրավունքից զրկվեց իսլամամետ Բարօրություն կուսակցությանը: 1997 թ. մին-

¹ Hüseyin Bağcı, Zeitgeist: Global Politics and Turkey, Ankara, Orion Kitabevi, 2008.

չեւ 2002 թ. շարունակվող ներքաղաքական ճգնաժամին բնորոշ էր գաղափարական ու քաղաքական հակամարտությունը, որակապես նոր խորքային կերպափոխումները, ուստի, այդ գործընթացների վերաբերյալ գիտնականի հայացքների ու տեսակետների համադրված մեկտեղումը արժեքավոր է: Նույն սկզբունքով արժեքավոր է նաեւ վերոհիշյալ պայմանական դերաբաժանման երկրորդ հատվածը, երբ ներքաղաքական ճգնաժամի շարունակական խորացման, Իզմիթի երկրաշարժի հետևանքների վերացման եւ աննախադեպ ֆինանսական ճգնաժամի հրահրման պատճառով երկրի քաղաքական գործընթացները հանգեցրին հասարակության մոտ դժգոհության ու անտարբերության ակիքի բարձրացմանը, որի հետևանքով տեղի ունեցավ «սպիտակ հեղափոխություն» և 2002 թ. իշխանության եկավ ընդամենը մեկ տարի առաջ ստեղծված Արդարություն և զարգացում կուսակցությունը: 2002 թ. ի վեր մինչ օրս Թուրքիան ղեկավարած չափավոր իսլամամետ ԱԶԿ-ի գործունեության շարունակական լուսաբանումը, կարևոր դրվագների վերաբերյալ քաղաքակազիտականվերլուծությունները մեծապես բարձրացնում են աշխատանքի արժեքը:

Ներքաղաքական գործընթացներին նվիրված առաջին գլխի կարևոր մտքերից հարկավոր է առանձնացնել Թուրքիայի քաղաքական համակարգի փոփոխությունների անհետաձգելի պահանջը, ժողորվորդավարության թուրքական առանձնահատկությունները, երկրի ղեկավարման գործում նոր որակների ներբերման ու նոր սերնդի ղեկավարներ ունենալու պահանջը: Խոսելով հաստատութենական փոխակերպման ու հասարակության արժեհամակարգային վերանայման գործընթացի նախաձեռնության մասին հեղինակը առաջ է քաշում «անհատական հեղափոխության» դրույթը², որն, ըստ նրա, կդառնա այն կարևոր շարժիչ գործոնը, որի վրա պետք է հենվի հասարակական ու քաղաքական փոխակերպումների գործընթացը: Ընդհանուր առմամբ, աշխատանքում ուշագրավ կերպով առաջ են քաշվում բանաձևային ձևակերպում-

² Bağcı, p. 39

ներ և առաջարկվում հենվել դրանց վրա հասարակական փոփոխություններն ապահովելու ու դրանց օժանդակելու համար:

Առաջին գլխում ուշագրավ են նաև Էրդողանի վերաբերյալ հնչող գնահատականները, որոնցում Էրդողանը ներկայացվում է որպես հեղինակավոր քաղաքական գործիչ, որի շնորհիվ Թուրքիայում տեղի են ունեցել լուրջ բարեփոխումներ³, նա դարձել է աշխարհաքաղաքական ու տարածաշրջանային տրամաչափի քաղաքական գործիչ⁴: Ընդամին, մի շարք դրվագներում Էրդողանը ներկայացվել է նաև որպես հակասական տրամադրություններով ուղեկցվող պետական այր, իրարամերժ հայտարարությունների, հաճախ կրկնվող ոչ-դիվանագիտական ձևակերպումների⁵, հանրության առջև ոչ պատճառ արտահայտությունների, երկրի աշխարհիկ կարգերն արհամարհելու անթաքույց ցանկության⁶ և վարչապետի համար ավելորդ գրգիռներով ուղեկցվելու պատճառներով:

Այնուհանդերձ, գրքի միայն առաջին գլուխն է նվիրված վերոհիշյալ ներքաղաքական գործընթացներին, իսկ մյուս ութ գլուխները նվիրված են Թուրքիայի արտաքին ու անվտանգային քաղաքականության բանալիական գործընթացներին, մասնավորապես, ԵՄ-ի, ԱՄՆ-ի, Բալկանների, Մերձավոր Արևելքի, Հարավային Կովկասի և Եվրասիայի ուղղությամբ Թուրքիայի ունեցած դիրքորոշումների վերլուծությունը: Գրքում լուսաբանված հիշյալ երկրների կամ տարածաշրջանների կապակցությամբ Թուրքիայի վարած քաղաքականության ամենատարբեր դրվագները միասնաբար ամբողջացնում են նշված ժամանակահատվածում Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության լուսաբանումը: Այսպիսով, քաղաքագիտական ու պատմագիտական առումներով հենց այս գլուխներն են, որ ներկայացնում են առավել մեծ արժեք և կարող են

³ Նույն տեղում, pp. 96-98

⁴ Նույն տեղում p. 67

⁵ Նույն տեղում, pp. 119-121

⁶ Նույն տեղում, p. 82-85, pp. 115-118

զգալիորեն կողմնորոշել Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության ուսումնասիրություններով զբաղվողներին:

Աշխատանքում ամփոփված տասը տարիների ընթացքում Թուրքիայի արտաքին քաղաքականությունն ենթարկվեց էական կերպափոխումների, որոնցից առավել հիշարժան են ԵՄ-ի անդամակցության թեկնածու երկրի կարգավիճակի շնորհումը, թուրքիոնական հարաբերությունների կարգավորումը, մերձավոր արևելյան գործընթացներում Թուրքիայի առավել ընդգրկուն ներգրավումը, իրաքյան պատերազմում, ինչպես նաև Հայաստանի ու Հայոց ցեղասպանության հարցերում թուրք-ամերիկյան հարաբերությունների փոթձության փուլերը, թուրք-ռուսական բազմամակարդակ գործակցության խորացումը, էներգետիկ միջացքի դերի ստանձնումը և այլն: Այս զարգացումների մեծ մասը տեղի է ունեցել Արդարություն և զարգացում կուսակցության իշխանության տարիներին, ուստի, այդ կուսակցության գաղափարական կնիքը արտաքին քաղաքական նախաձեռնություններում ակնհայտ էր: Ակնհայտ էր նաև կուսակցության դեկավարի՝ Էրդողանի գաղափարական ու անձնային դրսևորումների արտացոլումը արտաքին քաղաքականության մշակման ու իրագործման մեջ: Այս բոլոր կարևորագույն դրվագներն էլ այս կամ այն կերպ տարբեր տրամաչափի ընդգրկումներով արտացոլված են գրքի երկրորդից իններորդ գլուխներում՝ պարունակելով արժեքավոր տեղեկույթ, հետախայաց գնահատականներ, դատողություններ: Դատելով Հ. Բաղջըի բերած հենց այդ գնահատականներից՝ վարչապետ Էրդողանի քաղաքական հայտարարությունները, Իսրայելի, ԵՄ-ի, Հայաստանի հասցեին հնչող իրարամերժ, հաճախ կոշտ գնահատականները եղել են անցյալում և կշարունակվեն դրսևորվել նաև հետագայում, քանզի Էրդողան քաղաքական գործչին հատուկ են ամբոխահաճո, անհանդուրժող արտահայտություններով ու գրգիռներով լեցուն անհավասարակշիռ գնահատականները թե՛ արտաքին գործընկերների, թե՛ հակառակորդների հասցեին:

Հայաստանի հետ հարաբերություններին նվիրված հոդվածներում հեղինակն ընդգծում է այդ հարաբերությունների կարգավոր-

ման անհրաժեշտությունը՝ ընդունելով, որ առանց Հայաստանի հետ գործակցության ՀՎ. Կովկասում Թուրքիայի մերկայությունը և աշխարհաքաղաքական շահերի հետապնդումը լիարժեք չի կարող իրականացվել⁷: Աշխատանքում կան նաև Սփյուռք-Հայաստան-Ցեղասպանություն քաղաքական եռանկյունու դիտանկյունից արված դատողություններ, որոնցում հեղինակը նշում է, որ եթե Հայաստանը շարունակի հետևել, թե ինչպես է Սփյուռքում մշակվում Հայաստանի արտաքին քաղաքականությունը, և եթե Հայաստանը չկարողանա Սփյուռքին բացատրել, որ Հայաստանի ու Սփյուռքի ռազմավարությունները տարբերվում են, ապա Հայաստանը կգործի «քաղաքական ինքնասպանություն»⁸: Սփյուռքի միջամտության, տարբեր երկրների օրենսդիր մարմիններում, ինչպես նաև ԱՄՆ-ի Կոնգրեսում իրարահաջորդ բանաձևերի օրակարգ մտցնելու պատճառով Հայաստանի և Թուրքիայի մերձեցման հարցում, հեղինակի կարծիքով, առկա է շահերի անհամատեղում և Թուրքիան չի նկատում Հայաստանի կողմից պահանջվող աջակցությունը և շահագրգռվածությունը⁹: Հեղինակը նաև կարծում է, որ հայ-թուրքական հարաբերություններում Հայաստանի դիրքորոշումը դարձավ առավել արմատական, երբ Հայաստանում նախագահ դարձավ «տարածաշրջանի Բենյամին Նաթանյահուն՝ Ռոբերտ Քոչարյանը»¹⁰: Ըստ Բաղջըի՝ Հայաստանի ու Սփյուռքի միջազգային ու տարածաշրջանային

քաղաքականության հետևանքով Թուրքիան և Ադրբեջանը ավելի մտերմացան և Հեյդար Ալիևի հմուտ քաղաքական քայլերի շնորհիվ երկու երկրները դարձան ռազմավարական գործընկերներ¹¹:

Այնուհանդերձ, Հայաստանին և հայ-թուրքական հարաբերություններին նվիրված հոդվածները նրա գրքում չափազանց սակա-

⁷ Նույն տեղում, p. 605

⁸ Նույն տեղում, p. 177

⁹ Նույն տեղում, pp. 175-180

¹⁰ Նույն տեղում, p. 604

¹¹ Նույն տեղում, p. 621

վաթիվ են և, բացառությամբ մի քանի հպանցիկ դրվագների, ավարտվում են 2001 թ.: Հայաստանի, Հայոց Ցեղասպանության և ԼՂՀ-ի հարցում հեղինակի մոտեցումը, ընդհանուր առմամբ, նույնական է Թուրքիայի պաշտոնական դիրքորոշման հետ:

Ամփոփելով նշենք, որ աշխատանքի արժեքներից մեկը տասը տարի տևողության հոդվածների ներկայացումն է առանց խմբագրումների, մեկնաբանության ու միջամտության, որի շնորհիվ այդ հոդվածներն իրոք արտացոլում են «ժամանակի ոգին» և օգնում ընթերցողին հոդվածներն ըմբռնել պատմական իրադարձությունների համատեքստում: Դա կարող է համարվել աշխատանքի դրական առանձնահատկություններից մեկը: Իր հերթին այդ մեթոդաբանական մոտեցումը խնդրահարույց է, քանզի աշխատանքը կարող է օգտակար լինել միայն թուրքագետներին ու Թուրքիայի հասարակական-քաղաքական գործընթացներին հետևող հետազոտողներին: Ավելի լայն հասարակական ու գիտական արժեքայնության համար նպատակահարմար էր հոդվածները սկսել հակիրճ առաջաբանով, որը ոչ-մասնագետին կօգներ ըմբռնել հոդվածների իրական բովանդակությունը և արժեքը: Ավելին, որոշ դեպքում հոդվածների միջև առկա է ժամանակագրական անջրպետ, որի պատճառով էլ չի հաջողվում ամբողջությամբ լուսաբանել առաջ քաշված տարբեր բնույթի խնդիրները ու դրանց զարգացման դինամիկան: Մեկ այլ խնդիր է հոդվածների իմաստաբանական ու մեթոդաբանական բաժանման և խմբավորման հարցը, որի պատճառով նմանատիպ բնույթի թեմաներ ներկայացվել են տարբեր բաժիններում, հետևաբար, դրանց հետևելը դժվար է: Հեշտ կիրառելիության ու օգտակարության տեսակետից այս ժանրի (հոդվածների հավաքածու) աշխատության համար պարզապես անհրաժեշտություն է գրքի վերջում ինդեքսավորման պահանջի ապահովումը, որի շնորհիվ գրքի հիմնական ասելիքը և տեղեկատվական առանձնահատկությունը առավել կընդգծվեր: Աշխատանքում կարելի է նաև առանձնացնել ոճական խնդիրը, քանզի հաճախ հեղինակին չի հաջողվել զգուշանալ լրագրողական ձևակերպումներից և հրապարակախոսական դատողություններից, որոնց

պատճառով աշխատանքի պատմագիտական ու քաղաքագիտական նշանակությունը զգալիորեն տուժել է:

Ընդհանուր առմամբ գիրքը արժեքավոր է, քանզի այդ շրջանով զբաղվող վերլուծաբանները կարող են ուղղորդվել ներկայացված փաստերով և լինել ավելի կողմնորոշված: